

Rovatunk ezúttal a felsőoktatás napjainkban megvalósuló „nagy kalandjáról”, az integrációról szól. Annak érdekében, hogy a kibontakozó kép sokszínűbb legyen, egy vidéki egyetem rektorával, egy budapesti főiskola igazgatójával és egy felsőoktatást kutató professzorral készítettünk interjút. A beszélgetések során nem csak az integráció előnyeiről és hátrányairól, hanem sok egyéb mellett a felsőoktatás történetéről, finanszírozási problémáiról és a hallgatók gondjairól is szó esett.

Kozma Tamás, a Debreceni Egyetem tanára

Educatio: Mikor merült fel először a felsőoktatásban az integráció gondolata?

Kozma Tamás: Én talán a hetvenes évek végén vettem részt először egy olyan bizottságban, amely azzal foglalkozott, hogy racionalizálni kellene a felsőoktatási intézmények hálózatát. Ezt a bizottságot Szentpéteri István vezette, aki akkor az Akadémia Szociológiai Intézetének volt a tudományos igazgatója. De akkoriban minden felülvizsgálatnál – ezek általában a párhathározatok előkészítése idején történtek – felmerült, hogy racionalizálni kellene a felsőoktatást, mert a magyar felsőoktatás intézményhálózata szétaprózott. Nem véletlenül, hiszen körülbelül tíz évvel ezelőtt csináltak sok középfokú technikumból főiskolát. Ezekon a felülvizsgálatokon csak mellékesen említettek pénzügyi érveket. Sokkal nyomósabb érv volt, hogy ez a szétaprózott intézményrendszer olyan parányi egységekből áll, amelyek nem elég színvonalasak, és túlságosan belesimulnak a környezetükbe ahhoz, hogy valóban megfeleljenek a felsőoktatás mércéjének. Az 1980-as évek elején egy újabb anyagkészítésbe egy kutatócsoporttal együtt kapcsolódtam be olyan elemzéssel, amely sokszorosítottban is megjelent, és ami arról szólt, hogyan festene egy regionálisan kiegyensúlyozottabb felsőoktatási intézményhálózat. Talán ott fogalmaztuk meg először azt a gondolatot, hogy a Dél-Alföldnek és a kelet-magyarországi régióknak, valamint a dél-dunántúli régióknak is van már regionális központja, nevezetesen Debrecen, Szeged és Pécs, és ezeket erősíteni kell. De az észak-dunántúli és az észak-magyarországi régióknak, amelynek nincs ilyen központja – mert Miskolc és Győr nem volt annak tekinthető –, a tervezet egy-egy úgynevezett regionális egyetemet javasolt. Észak-Dunántúl esetében Győr-Szombathely-Veszprém háromszögben, az észak-magyarországi régió esetében pedig Miskolc és Eger együttműködése révén. Ezek a régiók azért is álltak úgy, ahogy lényegében mostanáig állnak, mert a korábbi egyetemi központjaikat a trianoni határ elvágtá, az egyik Kassa lett volna, a másik pedig Bécs. Magyarország hiányzó városkoszorújára, azt hiszem, Ladányi Andor hívta föl a figyelmemet, a regionális egyetemre mint kooperációs formára pedig talán Szépe György (aki, ha jól emlékszem, a Valóságban publikált erről egy esszét). Én pedig mindezt egy tanulmányban foglaltam össze, ami 1983-ban a Magyar Tudományban jelent meg, és bizonyos figyelmet keltett – főleg az érintett régiók szakmai-tudományos köreiben.

E: Ez a javaslat a politikusokig is eljutott?

KT: A pártközpontra akkor talán nem. De az akadémiai bizottság megtárgyalta, továbbította, és én minisztériumi szinten később is találkoztam vele. Bakos István, aki a rendszerváltozás után az első szabadon választott kormány időszakában a Művelődési Minisztériumban a

felsőoktatási főosztályt vezette, minisztériumi szakértőként már korábban találkozhatott ezzel a javaslattal, és később Szövényi Zsolttal együtt úgy emlegették, mint ami segített nekik ahhoz, hogy többlettámogatást nyerjenek a vidéki intézményeknek (Bakos István később publikált is erről; írását szokás szakmai körökben az integráció első szakmai megfogalmazásának tekinteni). Ez „integrációs gondolat” volt olyan értelemben, hogy három, már létező központról kifejezetten leírtuk, hogy ezek az egyetemek fokozatosan átveszik a regionálisan hozzájuk tartozó intézmények vezetését. Volt egy másik akadémiai bizottsági anyag is, amely Polinszky Károly, illetve Enyedi György vezetésével készült, és amely azt kereste, hogy a tudományos kutatást hogy lehetne regionalizálni. „Hadrafogható fiatalemberként”, „ügyeletes mindentudóként” ebben is közreműködtem, és itt is megerősítettük a regionális központok gondolatát azzal, hogy nemcsak a felsőoktatást, hanem a tudományos kutatást is ezek köré az egyetemek köré kell csoportosítani. Természetesen metaforákban beszélünk, mert kockázatos lett volna kimondani, hogy összevonás, erre már akkor is mindenki érzékeny volt. Emlékezetem szerint a nyolcvanas években újra meg újra történtek utalások arra, hogy eltérően kívánatos fejleszteni a különböző régiók felsőoktatási ellátottságát – legalábbis mi ezt különböző szinteken újra meg újra megfogalmazzuk. Megfűszerezve azzal, hogy a kis intézményeknek nemcsak negatív szerepük van, hanem pozitív is olyan értelemben, hogy közelebb viszik a felsőoktatást olyanokhoz, akik különben nem érnék el a felsőoktatásba.

E: Eljutott ez a javaslat valamilyen kormányzati döntésig?

K T: Abban az időben hosszú távú területfejlesztési tervet készített az Országos Tervhivatal, amelyekben kijelölték a felsőfokú területi ellátás távlati központjait, és ezekben a mi csoportunk munkájára is hivatkoztak. A hosszú távú területfejlesztési tervet a kormány fogadta el, és öt évente került felülvizsgálatra. Mi is fölvetettük az anyagainkban, hogy a felsőoktatás fejlesztését „diverzifikálni” kell, ezt egyedül a központból nem elég kezdeményezni. Akkoriban úgy gondoltuk, hogy az „alulról jövő kezdeményezéseket” kell erősíteni, ami azt jelentette, hogy a megyei vezetők is támogassák a felsőoktatás fejlesztését – ennek fejében kapják meg a maguk megyei felsőoktatási intézményét. Ezt a diverzifikációt úgy képzeltük el, hogy a megyék által igényelt és támogatott intézmények megerősödnek, és országos hálózattá állnak majd össze, közvetítve a közoktatás és a felsőoktatás között. Ha minden megyeszékhelyen lesz majd felsőfokú képzés, akkor ez lesz az alapja annak, hogy a vonzáskörzetben található egyetem valódi regionális központtá legyen fejleszthető. Ehhez könnyű volt megtalálni a német és a skandináv szociáldemokraták és az angol munkáspárt oktatáspolitikájából a párhuzamokat, mert ők éppen utána voltak a hetvenes évek nagy egyetemi hálózatfejlesztéseinek, és ezeket mintának lehetett tekinteni.

E: Mi történt a rendszerváltás után?

K T: A rendszerváltás a hosszú távú tervezést megszüntette, illetve zárt szakmai körökből a politikai nyilvánosság elé vitte. Mindenesetre a regionális tervezői szemlélettel az első években nem nagyon lehetett mit kezdeni. Ebben az időszakban a területfejlesztésnek nem volt elegendő politikai hátszele. Ennek legfőbb oka az önkormányzatiság, pontosabban az önkormányzati törvények voltak. Ez a szemlélet ugyanis – a Kádár-korszak erős megyéinek ellenhatásaként – a megyei közigazgatást elsúlyalanította a településszintű igazgatás javára. Az egyes települések pedig értelemszerűen saját magukért lobbiztak, de nem lobbiztak a hozzájuk tartozó vonzáskörzetekért. Amíg vissza nem lengett az inga a megyék szerepének erősítéséig, a nagyobb települések úgy jelentek meg, mint riválisok, és nem mint a körülöt-

tük lévő kisebb települések képviselői. A megyei vezetők vagy az egykori városi vonzáskörzetek nem tudtak a politikai porondra lépni.

A kilencvenes évek elején elsősorban a műszaki felsőoktatási intézmények lobbiztak annak érdekében, hogy minél több hallgatót vehessenek fel – annak reményében, hogy így több támogatást kapnak, és annak a nyomásnak is engedve, amit az akkor a felsőoktatásba érkező nagy létszámú korosztályok gyakoroltak az intézményrendszerre. Ezekben az években így vetődött föl a kérdés, és nem úgy, hogy területi kiegyenlítődés. Egyébként is a többpártrendszer átfórmálta az érdekvégyesítés útjait. Kiderült, hogy a különböző szaktárcák az alájuk tartozó intézmények érdekében pártpolitikai síkon is lobbiznak. Integrációról expressis verbis azóta beszélünk, amióta az összes felsőoktatási intézményt egyedül a kultusztárca irányítja.

Egy nemzetközi tanácskozáson, amit az Oktatáskutatóban rendeztünk európai felsőoktatás-kutatók részvételével, a már említett Bakos István az egyetemi integráció gondolatát úgy adta elő, mint olyan ötletet, amely már korábban is föl-fölvetődött, de csak most érkezett el az ideje, hogy meg is valósítsuk. 1993-ban a felsőoktatási törvény előkészületei során az Oktatáskutatóban megfogalmaztunk egy javaslatot, ami az egész felsőoktatási rendszer átalakítására vonatkozott, és aminek volt regionális vetülete is, bár az integráció megfogalmazása egyelőre ott sem szerepelt. A kilencvenes évek derekán, a Horn-kormány idején került újra elő ez a gondolat, de csak óvatosan, mert mindenki érzékelte a várható konfliktusokat.

E: Az alacsony presztízsű intézmények ellenezték az integrációt?

KT: Nem. A későbbiek során kiderült, hogy az integráció motorjai éppen azok az alacsony presztízsű, kis hallgatólétszámú, a közoktatás és a felsőoktatás határán elhelyezkedő intézmények, amelyeknek növeli a biztonságát és a presztízsét, ha sikerül bekerülniük egy egyetemi szervezetbe.

E: De elvesztik az önállóságukat.

KT: Akkoriban erről még nem volt kifejezetten szó. 1996-tól még csak egyetemi szövetségekről beszéltek – 1998-ban alakult meg a debreceni és a szegedi egyetemi szövetség –, amelyeken belül az intézmények megőrizhették az önállóságukat, miközben az egyetem ernyőként védte volna őket. Azoknak a kis intézményeknek, amelyek a nagy létszámú korosztályok levonulása után évről-évre kevesebben jelentkeztek, nagyon is jól jött volna ez a biztonság.

E: Az integráció szükségességét a Világbank mikor vetette fel?

KT: 1988-ban vettem részt egy szakmai anyag előkészítő megbeszélésén a Világbank szakértőivel. Ennek a szakértői anyagnak egy lábjegyzetében megint ott szerepelt, hogy a magyar felsőoktatási intézményhálózat szétaprózott, és ezért az általuk nyújtandó kölcsön egyik feltétele az integráció. A felsőoktatási fejlesztésre szánt világbanki kölcsön fogadására a kilencvenes évek elején került sor. A támogatást pályázati úton lehetett elnyerni, és a pályázatok elbírálásánál kritérium volt az intézmények közötti együttműködés demonstrálása. Ebből az alkalomból egy sereg ál-együttműködés jött létre. Később a jogszabályok megpróbálták szigorúbb formába terelni ezeket az együttműködéseket, hogy kontrollálható legyen, egyáltalán léteznek-e. Így jött az a követelmény, hogy egyetemi szövetség legyen, majd ezek megalakítását határidőhöz köthették, s később deklarálták, hogy csak az az egyetemi szövetség érvényes, amelyik beletorkollik az integrációba. A Horn-kormány különböző szervezeti formákat ajánlott az integrációhoz, és ezt az intézmények igénybe is vették. Sokan úgy gondolták, hogy az együttműködés ezzel le is van tudva. Csakhogy a kormány – éppen a választás előtt – aláírt egy újabb kölcsönről szóló szerződést a Világbankkal, és a kölcsön folyósítása addig nem kezdődött el, amíg a Világbank szakértői nem érzékelték, hogy itt

már többről van szó, mint látszat-együtműködésekről. Közbejött a kormányváltás. Az Orbán-kormány megörökölte az aktákat és az aláírt szerződéseket, „átírta” az egészet (a tandíjmentesség miatt), majd úgy döntött, hogy elég volt a huzavonából, ezt megcsináljuk (a világbanki támogatásnak ez is a feltétele volt). Ez is azok közé a kérdések közé tartozott, amelyeket ellenzéki időszakban a Fidesz politikusai (az általam ismert beszélgetőpartnerek legalábbis) nem támogattak. Most viszont meg kellett valósítani.

E: Mit szóltak az érintettek az integrációhoz?

K T: A tudomány képviselői, akik az integrációt elvileg helyeselték, a kormányzati döntés meghozatalánál nemigen jutottak szóhoz. Emlékszem a professzorok úgynevezett Batthyány-körének egy ülésére – ez a konzervatív beállítottságú egyetemi tanárok szervezete –, amelyen a felsőoktatási helyettes államtitkár, maga is professzor és a társaság tagja, arra kérte az elégedetlenkedő egybegyűlteket, hogy „higgyenek neki”. Ellenben hangosak voltak a szakegyetemek képviselői, mert az ő helyzetük speciális, itt nem a magas tudományról volt szó, hanem egészen konkrétan klinikákról és tangazdaságokról. Amíg meg nem találták azokat a megoldásokat, amelyek révén az ő különállásuk megmaradt, a szakmai rangjuk nem csorbult, és megmaradt az a támogatottságuk, amit korábban a szaktárcáik révén kaptak (a klinikák például a betegellátásért), addig ők tényleg nem lelkesedtek azért a gondolatért, hogy mondjuk egy bölcsészkarral házasságra lépjenek. Az agrárszektorhoz tartozó intézmények egyébként már jóval előbb kialakították a maguk integrációját. Az agrártárca kiválasztotta az ország három agráregyetemét, nevezetesen Gödöllőt, Debrecent és Keszthelyt, és ezek köré integrációt szervezett a korábbi kis agrártudományi főiskolákból, amelyeket mint karokat az egyetemekhez csatolt. Ez egyébként józan gondolat volt, ha nem lett volna benne az a szándék is egyben, hogy ezt a hálózatot szeparálni kívánták a többitől. Hasonló folyamatok zajlottak az orvostudományi egyetemek körül is, amelyek nyitottak az egészségügyi főiskolák, a szociális munkás képzés, és egyébek irányába, de ez a fejlesztés talán nem volt olyan határozott. Elmondhatjuk, hogy ez a két ágazat már az integráció előtt integrálódott, csakhogy ez nem kapott országos figyelmet, hanem mindenki a két ágazat belső ügyének tekintette.

E: Ezek a szaktárcákhoz tartozó egyetemek gazdagabbak voltak?

K T: Gyanítom, hogy így van, bár erről nincsenek pontos információim. Azáltal, hogy kettős finanszírozást kaptak, úgy is, mint oktatási intézmények és úgy is, mint szolgáltató vagy termelő intézmények, másféle anyagi kondíciókkal rendelkeztek. Ezeknél az intézményeknél kétségtelenül több pénz forgott, mert többrétűek is a feladataik. De azért tudományra is lényegesen több pénz jutott. A külsőleg is érzékelhető jelekből tehát úgy tűnik, hogy ezek a kisebb létszámú intézmények az elmúlt évtizedekben a tudományegyetemekhez képest lényegesen nagyobb támogatáshoz jutottak.

E: Hogyan zajlott le az integráció a gyakorlatban?

K T: 1999-ben született meg a parlamenti döntés, amely szerint az érvényes felsőoktatási törvény új függelékeként felsorolták az új intézményeket. Ez volt az a döntés, amelytől az integrációt hivatalosan számítani kell. Az intézményeknek meg kellett pályáznuk az integrált egyetemi státust, maga az integráció tehát nem volt automatikus. Nyilatkozhatott valaki úgy is, mint például a budapesti közgazdasági egyetem, amely egyelőre kimaradt az integrációból. Ez is lehetséges volt. Csakhogy amikor aztán pénzügyi válságba került, a szükségessé váló fejlesztéseihez már nem kaphatott a világbanki kölcsön terhére támogatást. A Világbank egyébként is elvárta, hogy az integrációs pályázatokat szokatlan részletességgel és amerikai prakticitással dolgozzák ki. A bíráló szakértőket a Világbank készítette föl –

előre tudták, hogy hol vannak a kiskapuk, és hogy lehet ezeket bezárni. Például nem arra voltak kíváncsiak, hogy átfestik-e az intézmények a cégtábláikat, hanem hogy felszámolják-e a párhuzamos képzéseket, vagy az adminisztrációt hogyan fogják megváltoztatni. Hiszen a kölcsön nagy része arra volt szánva, hogy az intézmények menedzselésének hardware és software részét fejlesszék. A világbankos szakértők pontosan tudták már korábbi tapasztalataikból, hogy az integráció igazán a pénzügyi és a tanulmányi osztályok számára jelenti az igazi kihívást.

E: Az integráció egyúttal takarékosagot is jelent?

KT: Ez a Világbank szemében kezdetben szempont lehetett. De mióta a világbanki szakértők meg tapasztalták, hogy az integrációs folyamatnak milyen költségei vannak, azóta már azt hangoztatják, hogy az ő kölcsönük arra szolgál, hogy az integrációval együtt járó többletköltségeket megfinanszírozza. Abban a reményben, hogy ennek a rendszernek a működése később olcsóbb lesz, most sokkal többet kell költeni rá, ki kell alakítani a számítógépes hálózatot, a korszerű nyilvántartási rendszert stb.

E: Hatással van az integráció a felsőoktatási intézmények adminisztrációjának csökkentésére?

KT: Az adminisztrációt nem csökkenteni kellene, hanem át kellene alakítani menedzseléssé. Az integrációs elképzelésnek része volt az is, hogy menedzsereket kellene ültetni az adminisztrátorok helyébe. Ez azonban a valóságban azért nem valósulhat meg, mert a felsőoktatási adminisztrációt választott tisztségviselők vezetik, akik sosem lesznek menedzserek, hanem mindig is tudósok maradnak. Legalábbis a nagy egyetemek esetében nem, bár az integrációs program a nagy egyetemek esetében is megcélózta az adminisztrációt.

E: Az integrációs pályázatok során az intézmények közötti régi kapcsolatok erősödtek meg, vagy újak is születtek?

KT: Többségük már régi, bejáratott együttműködés volt. Azért voltak meglepetések is. Ott volt például az állatorvosi vagy a kertészeti egyetem, amelyik nagyon sokáig kereste a helyét. A törvény szerint ugyanis legalább két különböző tudományterületen kell tudni akkreditált képzést indítani egy-egy intézménynek az egyetemi ranghoz, máskülönben elveszti vagy nem is kapja meg az egyetemi akkreditációját. Ennek a követelménynek az érdekében volt értelme társulni. Ezt természetesen nem lehetett könnyedén előállítani, ezért voltak kapkodások. Elsősorban a magas rangot elért, de kis létszámú intézmények kerültek gyenge pozícióba, mert ők nem kellettek senkinek.

E: Debrecenben ez hogyan történt?

KT: 1991-ben szerveződött meg az Universitas Egyesülés, és ez 1998-ban alakult át egyetemi szövetséggé. Beletartoztak a város illetékes intézményei. Bár a tervezői logika azt diktálta volna, hogy Nyíregyháza és Debrecen kooperáljanak, de erre nem került sor a két város hagyományos versengése miatt. Tehát adva volt egy egyetemi szövetség, ami nagyon nehezen indult el, és nem volt igazi adminisztrációja. Lényegében az elnök és néhány aktív ember mozgatta, de benne voltak Debrecen felsőoktatási intézményei, a Kossuth Lajos Tudományegyetem, az orvostudományi és az agrártudományi egyetem, a debreceni teológia, a később reformátussá vált tanítóképző és az Akadémia Atommagkutató Intézete. Ide tartozott még az Ybl Miklós Műszaki Főiskola debreceni kihelyezett tagozata – akkor már mint műszaki kar – és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola debreceni konzervatóriuma is. A tudományegyetemnek volt egy ideológiája, amit többé-kevésbé mindenki osztott. Ez az ideológia úgy hangzott, hogy nekünk, mármint Debrecennek egy egyetemünk volt, és nekünk egy egyetemet kell létrehozni, tehát hozzáuk létre még egyszer ugyanazt. Az agrár-egyetem az egykori tudományegyetemben eredetileg sem volt benne, és ott az integrációs

buzgalom is kisebb volt. Ott az volt a probléma, hogy fogytak a hallgatók, és igyekeztek olyan képzéseket létrehozni, amik „eladhatók” a hallgatók körében. Ilyen képzéseket egyszerre fejlesztettek ők is meg a tudományegyetem is. Nevezetesen a közgazdászképzésről van szó, majd később a tanárképzésről. Vagy például az orvostudományi egyetem kihelyezett egészségügyi főiskolai kart csinált Nyíregyházán. Tehát volt egy egyetemi szövetség, amelynek a tagjai már gyakorlatot szereztek az együttműködésben. Az ő számukra az integráció nem volt kérdés, kérdés csak a részletekben volt. Mindenki érzékelte, hogy itt nincs más út, Debrecenben egyetemet kell csinálni, és főként a debreceni vezetők voltak meggyőződve arról, hogy ez egy fontos, kikerülhetetlen és alapvetően jó lépés. Debrecenben mindenki láthatja, hogy van a Nagyerdőben egy gyönyörű park és abban vannak az egyetemek. De azt is érzékelheti a látogató, hogy valami nincs rendben, mert kerítések szabdalták szét ezt a szép parkot. Mivel az egyetemeknek már korábban is voltak közös tanszékeik, a kerítéseken kapukat nyitottak. De egyelőre még nem látok semmiféle szándékot a kerítések lebontására.

E: Mi az, ami megváltozott az integráció nyomán?

K T: Itt volt egy körülbelül hét-nyolcezeres tudományegyetem, volt egy kétezer fős orvostudományi és egy majdnem ugyanakkora agrártudományi egyetem. Ez volt a kiindulás. Ebből az lett, hogy szétszedték a nyolcezer fős tudományegyetemet karokká, míg az utóbbiak átalakultak centrumokká. Ha patetikus akarok lenni, azt mondhatnám: a tudományegyetem feláldozta magát azért, hogy egységes egyetem lehessen Debrecenben. Az új egyetem gazdasági főigazgatója eredetileg az agráron dolgozott; rektornak megválasztották az orvostudományi egyetem rektorát. A tudományegyetemnek pedig látszólag nem maradt semmi. A karok persze megmaradtak, amelyek egyedül is akkorák vagy nagyobbak, mint a csatlakozó egyetemek. De egyszerűen karok maradtak – „tudományegyetemi karok” –, míg az orvostudományi egyetem a klinikákkal együtt egyúttal „egészségügyi centrum”, az agrártudományi egyetem pedig – a gazdaságával együtt – úgynevezett „agrárcentrum”. Ez speciális státust jelent az új egyetemen, különállást az egyetemen belül, a lehető legnagyobb önállósággal. A volt tudományegyetemi karoknak ilyen nincs, s ezáltal gyengébb a pozíciójuk. Ez nagyon megkeseríti az egykori kossuthosok hangulatát, és valószínű, hogy ők a ténylegesnél is borúsabban látják ezt az egész integrációt. És ami a nagy fájdalom – egyeseknek, mint nekem, legalábbis –, hogy a szegedi és a pécsi tudományegyetemtől eltérően ez az egyetlen integráció, amelynek a nevéből a „tudomány” expressis verbis kimaradt. Mi most már hivatalosan csak Debreceni Egyetem vagyunk.

E: Miért alakult ez így?

K T: Abbeli törekvésükben, hogy mindenképpen elkészüljön a pályázat, és mert néhány régi debreceni egyetemi embernek személyesen is nagyon fontos volt, hogy az eredeti egyetem újra létrejöjjön, olyan engedményeket tettek, amelyek ide vezettek. Például stratégiai kérdés volt, hogy az új egyetemi szenátusban melyik partnerintézményt hány kar képviselje, hiszen ettől függ a szavazások eredménye. Olyan karok azonban, amelyeket egy akkreditáció során önálló egyetemi alkotórészekként az Akkreditációs Bizottság elfogadott volna, csak az egykori Kossuthon működtek. Kikerülhetetlenné vált tehát, hogy az orvostudományi vagy az agrártudományi egyetem kari státusban integrálódjék a tudományegyetemhez. Elképzelhető, mit érezhettek a tárgyalófelek, amikor azzal kellett szembenézzenek, hogy az egykori kossuthosok majd leszavazzák őket a szenátusban. Ezért ragaszkodtak például az orvosok ahhoz, hogy egészségügyi intézményük – amely Nyíregyházára volt és van kihelyezve – kari státusban lépjen az integrációba. Cserébe nyilván belementek abba, hogy más távolabbi intézmény – például a hajdúböszörményi óvóképző – szintén karként csatlakozhassék,

mondván, hogy a pedagógusképzés az pedagógusképzés – folyják bár a bölcsészkarán vagy Hajdúböszörményben. Nem mentek viszont bele – bár többen szeretnék volna, de hát törvényellenesnek bizonyult –, hogy a debreceni református teológia is csatlakozzék a debreceni tudományegyetemhez, ahogy a sokszor emlegetett tradíció diktálná.

E: Érzékelhető-e már valamilyen változás mindezek következtében?

K T: Tanszéki szinten még nem érzékelhető változás, hiszen még csak mintegy hat hét telt el, de a kari vezetés szintjén biztosan. A kari testületek, illetve e testületek határozatainak és állásfoglalásainak a fontossága egyértelműen felértékelődött. A rektor szerepe gyengült – rektort rotációs megállapodás szerint most csak másfél, illetve egy egyetemi évre választanak –, az egyetemi tanácsnak viszont nagyobb jogosítványai vannak. A karok szerepével együtt a dékánok súlya is megnövekedett. Az első érdeklődések és erőpróbálgatások most az egyes egyetemi szabályzatok újrafogalmazása során történnek, amikor a diplomaszerezés, a doktorálás vagy a habilitálás feltételeit akarják újra szabályozni. Csak most tudatosodik az egyes résztvevőkben, hogy mennyire más bölcsészként, természettudósként vagy orvosként, mérnökként mérlegelni az ilyen dolgokat.

E: Javított az egyetem anyagi helyzetén az integrációval járó támogatás?

K T: A Kossuthnak volt egy nagy vállalkozása, amit mindeddig nem tudott befejezni. Elkezdtek rendbe hozni a volt szovjet laktanyát – ami az egykori lovastüzér kaszárnya volt. Ez nagyon szép, de meglehetősen drága rekonstrukciónak ígérkezik, mert az oroszok pusztulást hagytak maguk után, a helyreállítandó épületeknek pedig műemléki értékük van. Csak úgy van, lenne értelme, ha az új egyetem centruma válnék belőle. Most például remélni lehet, hogy az új együttműködés révén, új anyagi támogatásokkal be tudják fejezni ezt a fejlesztést.

E: Lehet érzékelni valamilyen racionalisabb működést az integráció nyomán?

K T: A tanulmányi adminisztráció ügyében lehet. Érzékelem az informatika adta lehetőségeket egy korszerűbb, mert tömeges, ugyanakkor egységes hallgatói nyilvántartás kialakításában. Az eddig mereven elkülönülő kari tanulmányi osztályok most kényszerülnek rá, hogy megtanuljanak együttműködni, és együttesen próbálkozzanak meg a tömeges hallgatóság korszerű nyilvántartásával. Debrecenben is kezd életre kelni az úgynevezett „elektronikus tanulmányi osztály” – az egykori egyetemi questura modern változata.

E: Ez az adminisztrációs létszám csökkentését is jelentette?

K T: Erről egyelőre nincsen szó. Egy nagyobb szervezetet általában többen adminisztrálnak. Részben mert a karok súlya, szerepe megnőtt, részben pedig azért, mert az egyetemi szervezet hierarchiája is növekedett, és így például az egyetemi tanácsi munkához többet és jobban kell adminisztrálni. A meglévő távolság – Hajdúböszörmény, Nyíregyháza – ugyancsak odahat, hogy megmaradjon, esetleg épp növekedjék a párhuzamos adminisztráció. Azt hiszem, ez most már mindenki számára világos.

E: Mi történt a párhuzamos képzésekkel?

K T: A képzésbeli párhuzamosságok megszüntetése – ami sokkal kényesebb, mert szakmai, anyagi, sőt egzisztenciális kérdés – még előttünk áll. E tekintetben pedig nagyot változott a világ. Az egyetemi alapképzés vonzereje az elmúlt évtizedben számszerűleg a bölcsészkar lett, olyan képzésekkel, mint a pszichológia, a történelem, a szociológia, a politológia. Tömegeket – még hozzá minőségi jelentkezőket – vonz az új közgazdasági kar is, ámbar első-sorban a népszerű gyakorlatorientált képzésével, az üzleti tudományokkal. Kellemetlen azonban beszélni arról, mennyire meggyengült a természettudományi kar, ahová kevés a jelentkező, különösen az egykor nagy kémia vagy fizika szakokra. Az orvosképzés is utánpótlási

gondokkal küszködik, az agrárképzés pedig az elmúlt években – Debrecenben is, mint mindenütt – új, közgazdasági és más nem agrár képzésekkel próbálkozott, hogy elegendő számú jelentkezőt vonzzon. Ezekből a példákból érzékelhető, hogy az integrációban részt vevő intézmények nemcsak kiegészítették egymás képzési profilját, hanem ugyanazért a „hallgatói piacért” egymással is versenyeztek. Az integráció ezért úgy is értelmezhető, mint-ha a korábban versengő felek kartellbe tömörültek volna, és megállapodtak a piacok versenyen kívüli újrafelosztásában. Csaknem minden kar csinál például tanárképzést, több karon folyik közgazdászképzés, hasonló a helyzet az idegen nyelvi képzéssel, és még lehetne sorolni. Egyesek úgy gondolják, hogy e párhuzamos képzések megszüntetésével takarékoskodni is lehetne, mondjuk, kevesebb lenne a tanszékvezető és a vezetői pótlék. Ez persze csak csepp volna a tengerben – de látványos és hangzatos, amivel az adminisztrátorok és a fiatalabb oktatók körében az integrációnak esetleg támogatás szerezhető vele.

E: Sok cseppből lesz a tenger.

KT: Csakhogy a külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy mindenütt a takarékoság volt az integráció pénzügyi érve, ennek ellenére sem csökkentek a költségek. Hiszen az egyetemi integráció egybeesett a tömegesedéssel. És ha tömegesedik egy rendszer, akkor annak előbb-utóbb kapacitást kell növelnie. Még ha az integráció elvileg olcsóbbá tehetné is a rendszert, de egy tömegesedő felsőoktatás idején biztosan nem teszi olcsóbbá.

E: Javítja-e az integráció az egyes intézmények színvonalát?

KT: Igen, ez a másik ismert érv az integráció mellett. Már a hatvanas években hallhattuk – akkor a tanyai iskolák integrációja során –, hogy az elszigetelt intézmények provinciálissá válnak. A hetvenes években én is leírtam ilyesmit az akkor újonnan alakult kis vidéki főiskolákkal kapcsolatban. Természetesen van olyan lehetőség, ami a színvonal javításához vezet. Például az integrálódott főiskolák tudományos fokozattal még nem rendelkező oktatói adminisztratív könnyebben érhetnek el a számukra előírt fokozatokat, vagy a hallgatók számára esetleg könnyebbé válhat azoknak a tanulmányoknak a beszámítása, amelyeket más karokon végeznek. Röviden: növekedhet a tudományos kínálat, amely a fővároson kívül is biztosítja a szellemi választék egyfajta teljességét, a tudományok egyetemességét (hisz innen a név, hogy egyetem). Mindez szintén olvasható a hetvenes évekből vagy még korábbiakról. Csakhogy akkor nem volt még tömegesedés – legföljebb csak vágytunk rá vagy ijesztgettük egymást vele. Most viszont van – s ez rendkívül megnehezíti a képzés ilyesfajta egyetemességének a szervezését. Amit kijelenthetünk, az, hogy az együttműködési esélyek szervezetenként jobbak. De azt is számításba kell vennünk, hogy évtizedek alatt kialakultak egy-egy város értelmiségének azok a fórumai, amelyek az egyetemi keretek nélkül is biztosítottak érintkezési és együttműködési lehetőségeket. Most új fórumok jönnek létre, a régiiek pedig veszélybe kerülnek, és ez egyelőre bizalmatlanságot okoz.

E: Nem az volt a baj, hogy ez a változás lerombolta a régi, jól kiépült kapcsolatrendszereket és struktúrákat?

KT: Az ilyen változások során egy sereg társadalmi tapasztalat – jó is, rossz is – elvész. És mert a rossz, de a jó tapasztalatok is ugyanebből a társadalomból születtek, kár volna, ha minden odaveszne. Pillanatnyilag inkább az elbizonytalanodást látom.

E: Az eddig történetek ismeretében mi a véleménye az integrációról?

KT: Véleményem szerint az integráció megkésett politikai tett volt – tipikusan egy megkésett modernizáció tette –, amit épp ezért talán meg is spórolhattunk volna. Az eredeti integrált intézmények, mint a nyugatnémet *Gesamthochschule* azt a célt voltak hivatva szolgálni, hogy elmaradt térségekben, hátrányos helyzetű fiataloknak is egyenlő esélyeket teremtsenek. A

mostani integrációban nem látok semmiféle társadalmi kiegyenlítő hatást. Ellenben rengetegszer hallok, hogyan lehetne költséget csökkenteni az integrációval, egyszerre tenni tömegessé és hatékonyá a felsőoktatást. Magyarán megúszni egy radikális hálózatfejlesztést, miközben a felsőoktatásba lépés tömegessé válik.

E: A hálózatfejlesztés gondolatához nem társul a racionalizálás?

K T: Nem bizony. Mert a „hálózatfejlesztés” *fejlesztést* jelent, a „racionalizálás” pedig rendszert csökkentést takar. Be kell vallanom: sose hittem abban, hogy a felsőoktatás pont akkor tehető olcsóbbá a költségvetésnek, amikor a belépés tömegméretűvé válik. Olcsóbbá a felsőoktatás majd akkor tehető, ha az is olyan állapotba kerül, mint napjainkban a közoktatás: fölös kapacitásai lesznek a kevesebb fiatal miatt. Akkor értelmes dolog lesz olcsóbb felsőoktatási rendszerről beszélni. A tömegesedés időszakában azonban ki kell építeni az intézményhálózatot – akár csak a közlekedési vagy más ellátási hálózatot – és ez, mint látható, állami szerepvállalást kíván, egyfajta szellemi nagyberuházás. És sokba kerül.

E: Hogyan látja az integráció jövőjét?

K T: A magyar felsőoktatás történetében ez is csak egy epizód – akkor is, ha nekünk, akik benne élünk, fontos. Lesznek olyan integrációk, amelyek életképesnek bizonyulnak, és lesznek olyanok is, amelyek nem. A külföldi példák azt mutatják, hogy ezek a kényszerházasságok oda vezetnek, hogy a partnerek ha nem bontják is fel a házasságot, de általában külön élnek. Én a readingi egyetemet ismerem, ahol 1991-ben kimondták, hogy integrálják a tanárképző főiskolát meg az egyetemet, amelyek Reading két különböző városrészében vannak, jó messze egymástól. Megszüntették a párhuzamos képzéseket, a pedagógiát kirakták a tanárképző főiskolára, azok szenvednek, de a két intézmény valójában nem integrálódott. Két egészen különböző légkörű hely maradt, és az egyetemnek eszébe sem jut, hogy van még egy kar, ott kijebb. A volt tanárképzősök viszont megállás nélkül hangoztatják, hogy mi az egyetem része vagyunk. Nekik létkérdés, hogy megmaradjanak, az egyetem meg fűtül rájuk. Az angolok egyébként durvábban csinálták ezt az integrációt, mint a magyarok. Azt mondták az intézményeknek, hogy vagy integrálódtok, vagy megszüntetünk benneteket.

E: Talán nálunk is radikálisabban kellett volna csinálni?

K T: Az integráció Nyugaton a hatvanas, hetvenes évek témája volt, amikor volt egy erős jóléti állam, amely finanszírozni tudott, és volt egy erőteljes jóléti politika, amely növekedésben, fejlesztésben tudott gondolkodni. Mint minden másban, mi ebben is elkésették vagyunk. Nem akkor kell megszorításokat csinálni, amikor a felsőoktatás iránti igény viharosan növekszik, amikor expanziós szakaszban vagyunk. Miközben ugrásszerűen növekszik a felsőoktatásba jelentkezők száma, aközben nem lehet takarékoskodni. Megint belekényszerültünk abba, hogy egyszerre kettőt lépünk. Egyszerre kell gazdaságilag racionalizálni, és egyúttal tömegeket képezni anélkül, hogy a felsőoktatást mennyiségileg fejlesszünk. És itt a valószínűs dilemma az, hogy a jelenlegi, két csatornás felsőoktatást fejlesszük-e tovább – amelyben párhuzamosan futnak gyakorlatra orientált főiskolai és kutatásra orientált egyetemi képzési utak – vagy pedig reformáljuk-e meg előbb a felsőoktatás egész rendszerét. Tudom, hogy nem divat ma oktatási reformról beszélni, holott valójában egyebet sem teszünk, csak épp nem nevezzük nevén a gyereket. Hát én a nevén nevezem. A reform egyik útja az, hogy kinyitjuk az egyetemek kapuját, ugyanakkor szervezünk egy erős adminisztrációt, amely még akár százszor hallgatót is nyilván tud tartani (ha tud). Ez a mennyiségi fejlesztés történet meg a mediterrán országokban (csak épp profi adminisztráció nélkül), és könnyen megtörténhet velünk is, ha idejében nem lépünk. A másik út a szakfőiskolai kapacitás növelése. Miközben az egyetemeket a nemzetközi versenyképesség érdekében meg kellene őrizni mi-

nősegi intézményeknek, hogy húzzák a többi. Az integrációval az a legfőbb baj, hogy nem a stratégiai kérdésre ad választ, miközben azt a hitet keltheti, hogy erre is válaszol. A stratégiai kérdés ugyanis az, hogyan lehet egy olyan időszakban, amely gazdasági sokkokkal és törésekkel is járt, tömegessé tenni a felsőoktatást. Nekiünk erre a kérdésre kell választ keresnünk.

(Az interjút Liskó Ilona készítette)

Mesterházi Zsuzsa, az ELTE Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar főigazgatója

E: Ön szerint mikor és hol született az integráció gondolata a magyar felsőoktatásban?

Mesterházi Zsuzsa: A felsőoktatás magyarországi integrációja valószínűleg külföldi minták nyomán indulhatott el. Bár elképzelhető, hogy ennek voltak belső forrásai is, mert ha az integráció hazai irodalmát végignézzük, akkor ebben publicisztikát, tudományos írásokat, különböző interjúkat olvashatunk az integrációról. Vagyis azt tapasztalhatjuk, hogy ennek Magyarországon is megvoltak az előzményei. Sőt, úgy emlékszem, hogy már a két világháború közötti időszakban is felvetődött az, hogy milyen felsőoktatási intézményhálózat van Magyarországon, és hogyha ezt összehasonlítjuk más fejlett kultúrával rendelkező országok felsőoktatási intézményhálózatával, akkor ebből természetesen különböző megállapításokat lehet levonni. Ennek az összehasonlításnak különböző szempontjai, indítékai lehetnek. Az biztos, hogy egy ilyen kicsi országnak és egy olyan sajátos nyelvvel rendelkező országnak, mint Magyarország, mindenféleképpen érdeke, és szükséges is, hogy ezeket az összehasonlításokat folyamatosan megtegye. Az viszont egy további kérdés, hogy ebből az összehasonlításból milyen következtetéseket vonunk le. Ha az az egyértelmű következtetés, hogy pl. egy 150 milliós népességszámú országban vagy egy 80 milliós országban milyen a felsőoktatás intézményhálózata, és azt vesszük modellként, akkor nem biztos, hogy Magyarországon is szerencsés végeredménnyel fog járni. Úgy gondolom, hogy a népességszám, a közigazgatási tagozódás, a kulturális tradíció, a felsőoktatási intézmények fejlődéstörténete az elsődleges, amikor egy ilyen nagy horderejű döntést hoznak meg. Nyilvánvaló, hogy egy hatalmas ország – egy sokmillió lakosú ország – területi felépítése, településszerkezete, közigazgatási struktúrája nem hasonlítható egy ilyen kis országéhoz. Tehát ha az integráció eredetéről, forrásairól beszélünk, akkor ez az egyik forrás, az összehasonlítás. Ez jogos szempont lehet, de az ebből levont következtetések nem biztos, hogy elég egyértelműek, és ezekben a következtetésekben sok elem ütközhet egymással.

A másik forrása egy teljesen természetes nemzetközi tendencia, amit nemcsak a felsőoktatásban, hanem az iparban, a kereskedelemben, a politikában, a kultúrában, az élet különböző szféráiban érezhetünk. Egyfajta összpontosításra törekvés, az erők összevonása. Ezt nevezik ma globalizációnak is. Egy ilyen tendencia is meghúzódik a háttérben. Az a rendszer, amit felsőoktatásnak nevezünk, nem vonhatja ki magát nagyobb rendszerek működéséből, ezek hatása itt is megjelenik.

Ez azért is érdekes, mert a centralizációs törekvések ellentétben állnak a demokratizáló törekvésekkel. Hiszen ott éppen a decentralizálás iránya dominál politikailag és a mindennapi életben is. Az iparban, a kereskedelemben és a pénzügyi szférában is egy nagyon erős centralizáló törekvést találunk. Nyilvánvaló, hogy egy felsőoktatás, ami egy oktatási rendszer része, és önmagát nem tudja finanszírozni, tehát befolyása alá kerül más egyéb érdekeknek.